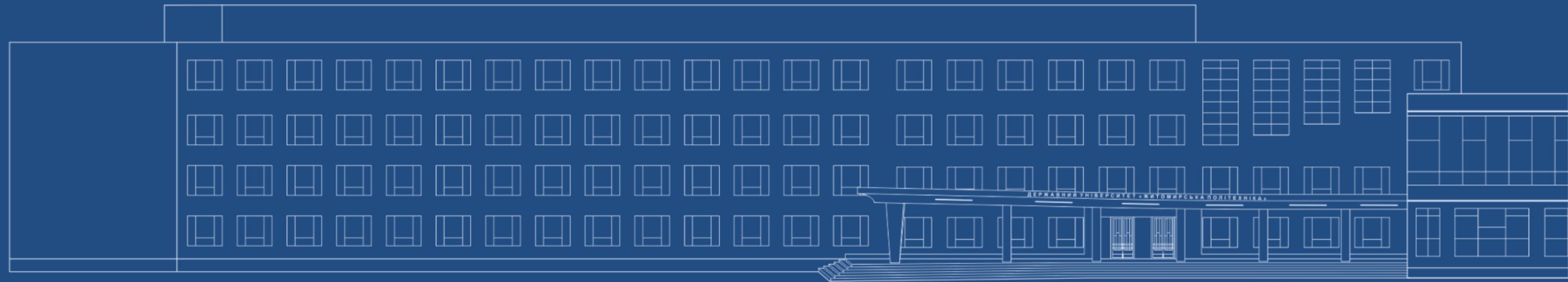
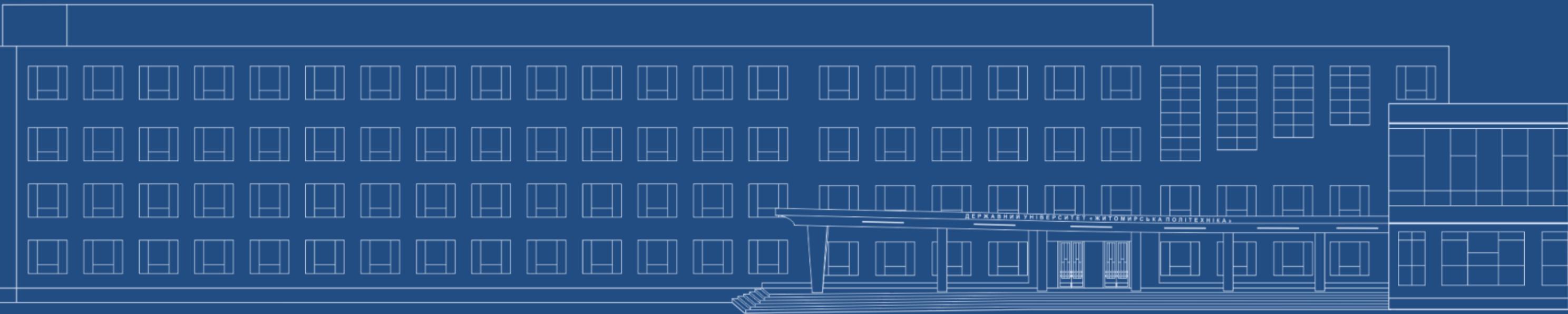

ТЕМА 1. ГЕНЕЗА ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Філософські та політико-правові витоки поняття «національний інтерес»
2. Національний інтерес як аналітична та правова категорія
3. Об'єктивістські та суб'єктивістські підходи до визначення національних інтересів

ПИТАННЯ

1. До предметної сфери якої науки відноситься категорія «національний інтерес»?
2. Яким чином співвідносяться категорії «національний інтерес», «державний інтерес», «публічний інтерес», «національна безпека»?
3. Як співвідносяться поняття «національний інтерес» та «національна безпека»?
4. Коли, на Вашу думку, виникло поняття «національний інтерес»?
5. Які вчення вже відомі Вам розглядають категорію «національного інтересу»?

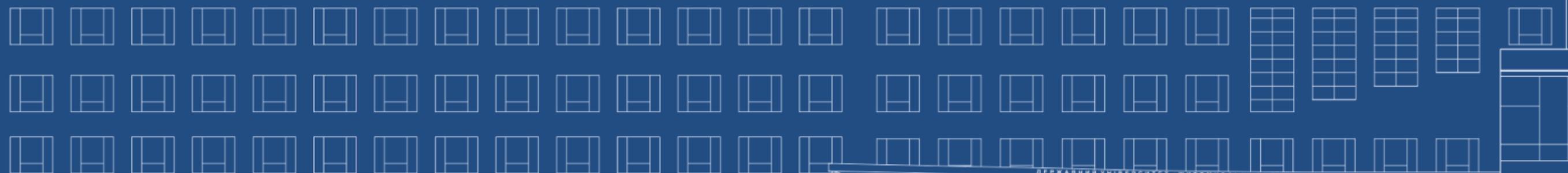
АРІСТОТЕЛЬ РОЗГЛЯДАВ ДЕРЖАВУ (POLIS) ЯК «СПІЛЬНОТУ, ЩО ІСНУЄ ЗАРАДИ ДОБРОГО ЖИТТЯ (ΕΥΖΗΝ)». ТЕРМІН ΚΟΙΝΟΝ ΣΥΜΠΗΡΟΝ (ΚΟΙΝ'ΟΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝ) У ПРАЦЯХ АРІСТОТЕЛЯ ПЕРЕКЛАДАЄТЬСЯ ЯК «СПІЛЬНА КОРИСТЬ» АБО «ЗАГАЛЬНЕ БЛАГО».

ОСНОВНІ ТЕЗИ:

- мета держави полягає не у здійсненні влади, а у забезпеченні спільного блага (телеологічна природа держави)
- політична влада є легітимною лише за умови служіння загальному інтересу, а не приватним цілям правителів;
- домінування приватного інтересу у публічному управлінні розглядається як ознака викривлення та деградації державного устрою.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ:

- формування прототипу категорії публічного (загального) інтересу;
- закладається уявлення про колективну мету політичної спільноти як підґрунтя легітимності держави;
- створення філософської передумови подальшої еволюції категорії національних інтересів.

ВИКОРИСТАЙТЕ НАВЕДЕНІ ЦИТАТИ ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ВИТОКІВ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» ЗА АРІСТОТЕЛЕМ

«Ті форми державного устрою, які мають на меті спільну користь, є правильними, згідно з абсолютною справедливістю; ті ж, що мають на меті лише особисту вигоду правителів, є помилковими і представляють собою відхилення від правильних форм». (III, 6, 1279a)

«Держава створюється не заради того, щоб тільки жити, а переважно заради того, щоб жити щасливо... Держава є спілкуванням родів і селищ заради досягнення досконалого і самодостатнього існування». (III, 9, 1280b)

«Тому той, хто вимагає, щоб панував закон, очевидно, вимагає того, щоб панував Бог і розум; а хто вимагає, щоб панувала людина, додає до своєї вимоги і тваринний елемент... Закон – це врівноважений розум (nous aneu orexeos), вільний від пристрасті». (III, 16, 1287a)

Чи може державний інтерес суперечити національному інтересу (за Арістотелем)?

ЦИЦЕРОН ВИЗНАЧАВ RES PUBLICA ЯК «СПРАВУ НАРОДУ, ОБ'ЄДНАНОГО ПРАВОМ (IURIS CONSENSUS) І СПІЛЬНОЮ КОРИСТЮ (UTILITATIS COMMUNIO)

Основні тези:

- держава постає насамперед як правовий порядок, а не лише політична влада;
- інтерес розуміється як користь спільноти, а не привілей чи воля правлячої групи;
- право виступає інтегруючим елементом, що поєднує народ у політичну спільноту.

Концептуальне значення:

- закладається стійкий зв'язок категорії інтересу з правом;
- формується публічно-правовий вимір державності;
- створюється інтелектуальне підґрунтя для подальшої еволюції уявлень про державний і національний інтерес.

ВИКОРИСТАЙТЕ НАВЕДЕНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ВИТОКІВ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ» ЗА ЦИЦЕРОНОМ

Цицерон. Про державу (De Re Publica)
книга I, розділ 25 (де він дає визначення res publica).

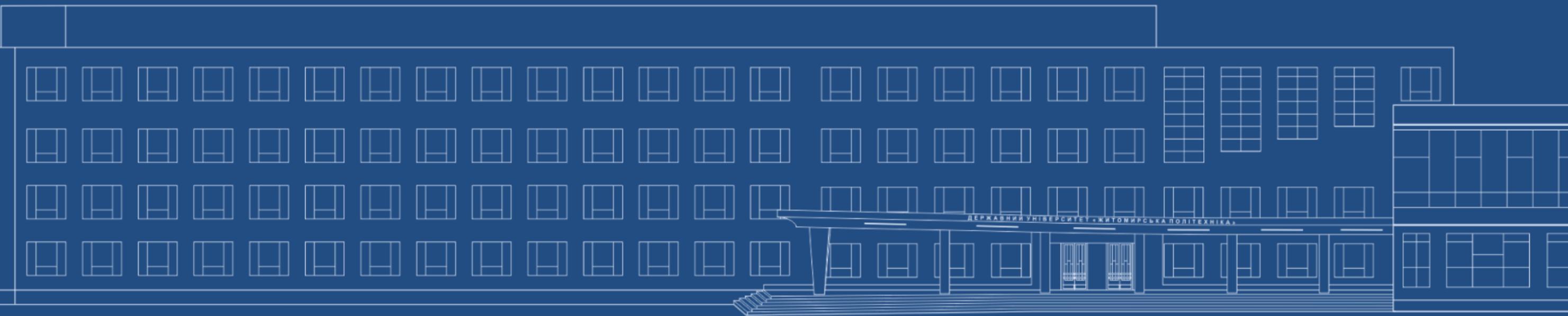
Цицерон. Про обов`язки (De Officiis)
книга III (про конфлікт користі та чесності).

Цицерон. Про закони (De Legibus)
книга III, розділ 3 (про salus populi).

**«SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO» - «БЛАГО (БЕЗПЕКА)
НАРОДУ НЕХАЙ БУДЕ НАЙВИЩИМ ЗАКОНОМ».**

«Про закони» (De Legibus)

**Чи не є головним національним інтересом за
Цицероном саме збереження правопорядку, оскільки
без нього неможливе жодне «благо народу»?**

МАКІАВЕЛЛІ ЯК ПОПЕРЕДНИК КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ

Макіавеллі вперше формулює: держава має власну логіку виживання, яка не збігається з логікою індивідуальної етики й не зводиться до етичних чеснот правителя.

Основні тези:

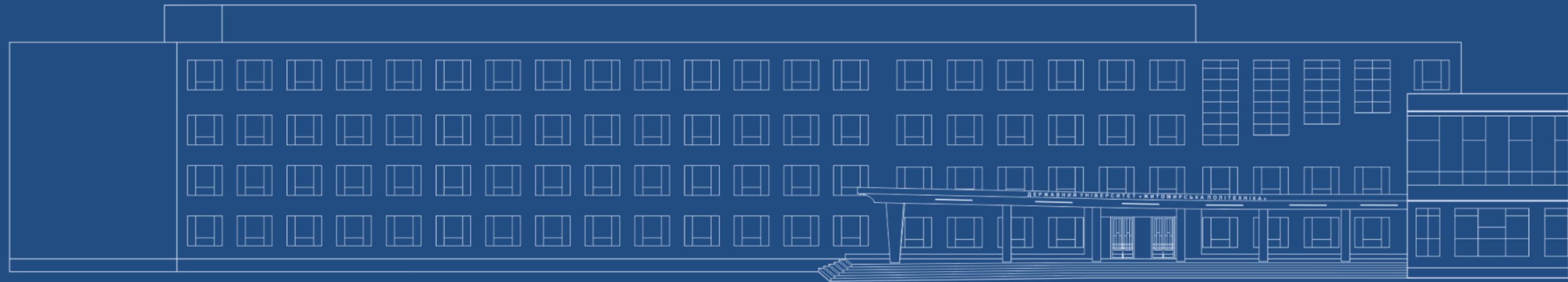
- мета політики – збереження та зміцнення держави (lo stato);
- безпека, стабільність і цілісність держави мають пріоритет над приватними моральними міркуваннями;
- ефективність політичних рішень оцінюється за критерієм політичної доцільності та раціональності, а не моральної бездоганності;
- правитель несе відповідальність не перед власною совістю, а перед державою як цілісністю.
- політика постає як автономна сфера, що підпорядковується власним законам;
- інтерес держави набуває об'єктивованого характеру, незалежного від особистих інтересів правителя;
- закладається ідея превентивних дій заради безпеки та стабільності держави.

Концептуальне значення:

- формується уявлення про інтерес держави як стратегічну необхідність;
- здійснюється розрив із античною та середньовічною етичною моделлю політики;
- закладаються основи сучасного розуміння національного інтересу як критерію державної політики.

**ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ АВТОНОМІЮ ПОЛІТИКИ ВІД МОРАЛІ
У МАКІАВЕЛЛІ РАДИКАЛЬНИМ РОЗРИВОМ ІЗ
ПОПЕРЕДНЬОЮ ПОЛІТИЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ
(АРІСТОТЕЛЬ, ЦИЦЕРОН)**

**ЧИ МОЖЕ ІНТЕРЕС ДЕРЖАВИ БУТИ ЦІЛКОМ АВТОНОМНИМ
ВІД МОРАЛІ, І ЯКОЮ МІРОЮ ПІДХІД МАКІАВЕЛЛІ ЗАЛИШАЄ
МІСЦЕ ДЛЯ ЕТИЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ У ПОЛІТИЦІ?**

ТОМАС ГОББС ВИСУВАЄ ПЕСИМІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ЛЮДСЬКУ ПРИРОДУ. У ЙОГО ПРАЦІ «ЛЕВІАФАН» НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ПОСТАЄ ЯК ЄДИНА АЛЬТЕРНАТИВА САМОЗНИЩЕННЮ ЛЮДСТВА.

Основні тези:

- природний стан (*Bellum omnium contra omnes*): стан повної свободи є станом повної загрози. Без держави життя людини – «самотнє, бідне, огидне, brutальне і коротке».
- договір відчуження: люди укладають угоду, якою передають усі свої права суверену в обмін на одну гарантію – збереження життя.
- монолітність інтересу: суверен (держава) є уособленням нації. Його інтерес у збереженні влади та миру автоматично є інтересом кожного громадянина.

Концептуальне значення:

Гоббс обґрунтував функцію безпеки як першооснову держави. У сучасному праві це трансформувалося в аксіому: право на життя та безпеку є передумовою для реалізації будь-яких інших прав. Це коріння сучасних законів про оборону та надзвичайні стани.

ДЖОН ЛОКК, НА ВІДМІНУ ВІД ГОББСА, ВВАЖАВ, ЩО ЛЮДИ В ПРИРОДНОМУ СТАНІ МАЮТЬ ПРАВА, АЛЕ НЕ МАЮТЬ НАДІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЇХ ЗАХИСТУ. ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ – ЦЕ ФУНДАМЕНТ КЛАСИЧНОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ.

Основні тези:

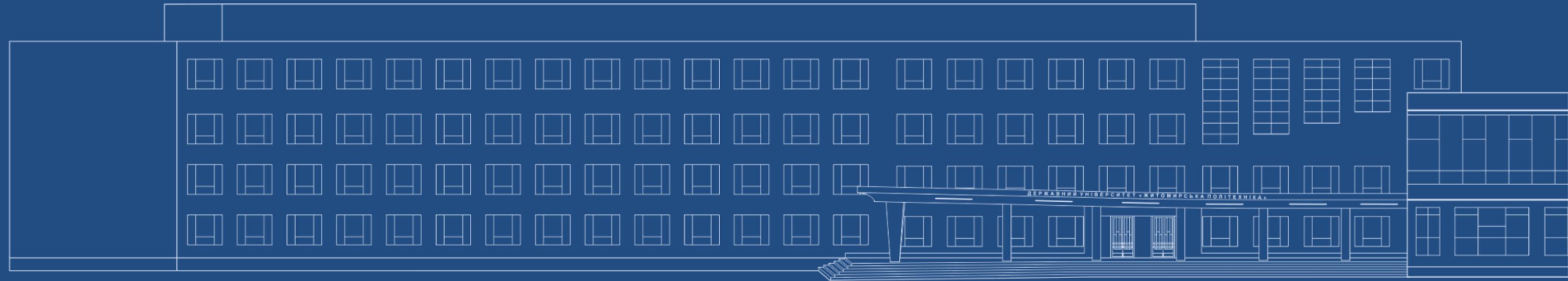
- триада природних прав: Життя, Свобода, Власність (Life, Liberty, Property). Ці права не даровані державою, вони належать людині від народження.
- обмежений мандат: Держава створюється не як «Левіафан», а як «нічний вартовий» або третейський суддя. Її національний інтерес суворо обмежений захистом прав громадян.
- право на опір: Якщо держава діє всупереч інтересам захисту прав, вона порушує договір, і народ має право на повстання.

Концептуальне значення:

Локк заклав основу конституціоналізму. Він вперше сформулював ідею, що національний інтерес має правові межі. Для аспіранта це важливо як доказ того, що «державний інтерес» не може виправдовувати свавілля: інтерес держави правомірний лише тоді, коли він служить інтересам індивіда.

**ЧИ МОЖНА ЗНАЙТИ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЙ ЛОККА ТА
ГОББСА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ?**

**ЩО Є БІЛЬШИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСОМ
СЬОГОДНІ: ТОТАЛЬНИЙ НАГЛЯД ЗАРАДИ БЕЗПЕКИ
(ГОББС) ЧИ ЗАХИСТ ПРИВАТНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ
СВОБОДИ (ЛОКК)?**

ЖАН-ЖАК РУССО ПЕРЕНОСИТЬ АКЦЕНТ З ІНДИВІДА (ЯК У ЛОККА) НА ПОЛІТИЧНУ СПІЛЬНОТУ. ВІН ВВОДИТЬ КАТЕГОРІЮ «НАЦІЇ» ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА.

Основні тези:

- загальна воля (*Volonté générale*): це не просто механічна більшість голосів. Це те, що об'єктивно є найкращим для збереження і розвитку всієї нації.
- народний суверенітет: влада не належить правителю; він лише «службовець» народу. Національний інтерес формулюється самим народом.
- неподільність інтересу: спільний інтерес полягає у рівності та громадянській свободі. Закон є актом загальної волі.

Концептуальне значення

Жан-Жак Руссо створив правове підґрунтя для сучасної демократії. Його ідеї трансформувалися у поняття «національного суверенітету», яке зафіксоване у ст. 5 Конституції України. Національний інтерес стає колективною категорією, що дозволяє державі приймати рішення в інтересах «майбутніх поколінь» або «суспільного блага», навіть якщо вони обмежують приватні інтереси окремих осіб.

Чи може національний інтерес бути правомірним, якщо він порушує природні права людини?

Воєнний стан: це повернення до Гоббса чи вимушена форма захисту Локківської свободи?

Чи є національний інтерес категорією, що стоїть вище за закон (супранормативною), чи він може існувати лише всередині закону?

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В НАУЦІ

У науковій літературі категорія «національний інтерес» належить до найбільш дискусійних і багатовимірних понять політико-правової теорії. Її складність зумовлена тим, що вона поєднує:

- об'єктивні потреби існування держави;
- ціннісні орієнтири суспільства;
- політичні пріоритети влади;
- правові форми їх закріплення

Отже, національний інтерес не має єдиного універсального визначення, а його зміст формується залежно від методологічного підходу дослідника.

Саме тому в науковій традиції сформувалося кілька концептуальних моделей тлумачення цієї категорії.

ОБ'ЄКТИВІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ

Об'єктивістський підхід виходить з того, що національні інтереси існують незалежно від волі політичних еліт і є зумовленими:

- географічним положенням держави
- ресурсним потенціалом
- демографічною структурою
- рівнем економічного розвитку
- системою безпеки

У межах цієї концепції національний інтерес розглядається як сукупність базових потреб виживання та розвитку держави.

Класичним представником такого підходу є політичний реалізм, зокрема концепція Ганса Моргентау, який визначав національний інтерес через категорію сили та безпеки.

У правовому вимірі це означає:

- національний інтерес постає як об'єктивна основа політики національної безпеки;
- держава має юридичний обов'язок забезпечувати власне існування

Слабким місцем об'єктивістського підходу є ігнорування соціальних цінностей і ролі суспільства у формуванні інтересів.

СУБ'ЄКТИВІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ

На протипагу об'єктивізму, **суб'єктивістський підхід** трактує національний інтерес як **результат політичного вибору, інтерпретації та конструювання елітами**

Тут **інтерес** не є заданою реальністю, а **формується через**:

- політичні програми;
- ідеології;
- суспільні наративи;
- рішення владних інститутів.

Згідно з цією концепцією, різні політичні сили можуть по-різному визначати «національні інтереси» навіть за однакових зовнішніх умов.

У правовій площині це породжує важливу **проблему**:

- небезпеку маніпулятивного використання категорії;
- підміну публічного інтересу політичною доцільністю.

Суб'єктивізм дозволяє зрозуміти мінливість національних інтересів, але водночас ставить під сумнів їх об'єктивність як підстави правового регулювання.

ЦІННІСНО-НОРМАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ

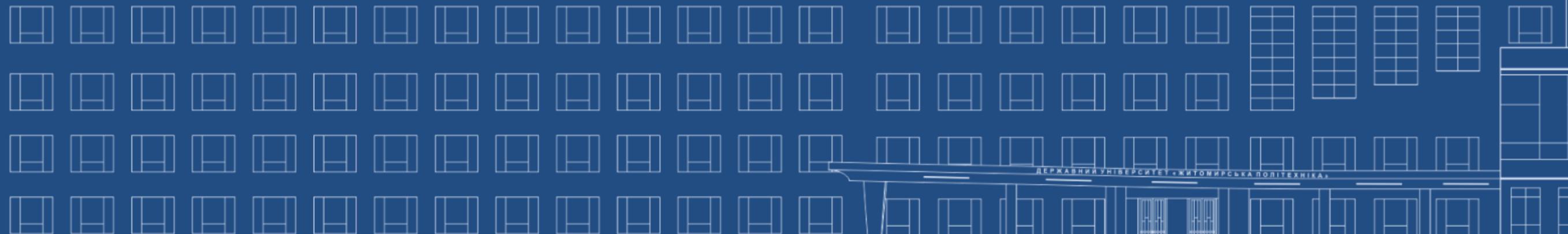
У межах цього підходу **національний інтерес розглядається як вираження:**

- базових цінностей нації
- історичного досвіду
- культурної ідентичності
- правових ідеалів

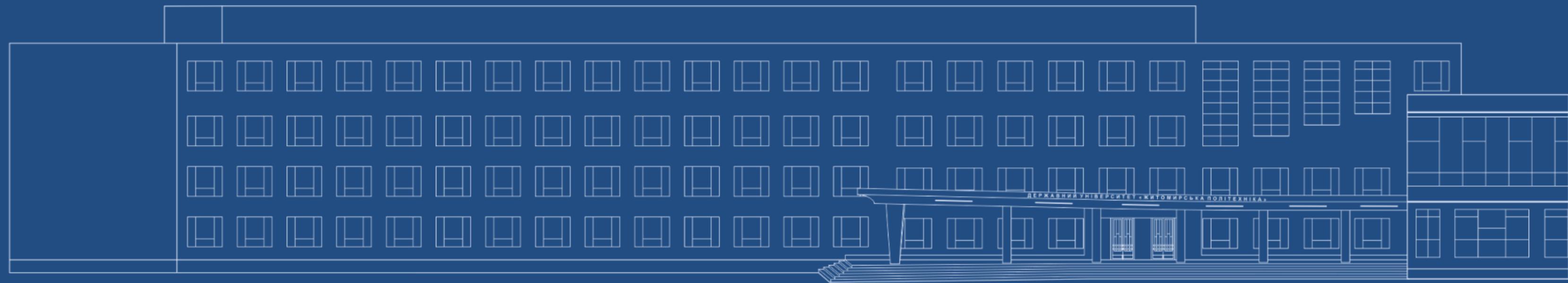
У правовому вимірі:

- національний інтерес трансформується у принципи конституційного ладу;
- закріплюється у стратегічних документах безпеки;
- впливає на формування публічної політики.

Інтерес тут не зводиться ані до матеріальних потреб, ані до політичних рішень, а постає як система пріоритетів, що формують довгострокову стратегію розвитку держави.

**ЧИ ПОГОДЖУЄТЕСЬ ВИ З ТИМ, ЩО САМЕ
ЦІННІСНИЙ ПІДХІД НАЙБІЛЬШ ПРИДАТНИЙ
ДЛЯ ПОЄДНАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ З
ПРАВОВОЮ СИСТЕМОЮ?**

ІНСТИТУЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ

Згідно з **інституційним підходом**, національний інтерес формується та реалізується **через систему державних інститутів:**

парламент

уряд

суди

органи безпеки

Тобто інтерес існує не як абстрактна ідея, а як результат взаємодії органів влади у межах правового поля.

Концептуальне значення:

- національний інтерес набуває процедурної легітимності;
- підпорядковується принципу верховенства права;
- стає об'єктом правового контролю.

Синтетичні підходи в сучасній науці

Сучасна наукова література відходить від одновимірних моделей і пропонує комплексне розуміння національного інтересу як:

- поєднання об'єктивних потреб держави;
- цінностей суспільства;
- політичного вибору;
- правового оформлення.

Таким чином, національний інтерес постає як динамічна багаторівнева категорія.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- 1** Підготувати аналітичний огляд філософських і політико-правових концепцій формування категорії «національний інтерес»
- 2** Розробити порівняльну таблицю підходів до розуміння національного інтересу як аналітичної та правової категорії
- 3** Проаналізувати об'єктивістські та суб'єктивістські підходи до визначення національних інтересів і обґрунтувати їх значення для правового регулювання

СИСТЕМАТИЗОВАНО НА ОСНОВІ:

1. Моргентау Г. Політика серед націй: боротьба за владу та мир / Г. Моргентау ; пер. з англ. – Нью-Йорк : Кнопф, 1948. – 564 с.
2. Nye J. S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone / J. S. Nye. – Oxford : Oxford University Press, 2002.
3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навчальний посібник / В. А. Ліпкан. – 2-ге вид. – Київ : КНТ, 2009.
4. Боднарчук О. С. Категорія «національні інтереси» крізь призму забезпечення національної безпеки / О. С. Боднарчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2021. – Вип. 64. – С. 211–215.
5. Медвідь Ф. М. Політико-правові засади концепції національних інтересів України в умовах глобалізації / Ф. М. Медвідь // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 12–18.
6. Національна безпека України: теорія, практика, прогноз : монографія / за ред. С. О. Кузніченка. – Одеса : Фенікс, 2020. – 452 с.
7. Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі / Н. П. Москальова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія: Філософія. – Харків : ХНТУСГ, 2016. – Вип. [номер]. – С. 29-31

